

Podstawowe informacje o systemie szkolnym w II RP w 1926 r.

autor: Janusz Żmijski

Najobszerniejszą część kolekcji w Polskiej Deklaracji o Podziwieniu i Przyjaźni dla Stanów Zjednoczonych stanowią podpisy uczniów i nauczycieli szkół powszechnych, gimnazjów oraz szkół zawodowych z całego terenu II RP. Wśród sygnatariuszy znajdziemy niemal wszystkie osoby urodzone między 1911 a 1918 rokiem, zgodnie z ówczesnym prawem objęte obowiązkiem szkolnym. Setki stron zawierają zatem kompletne lub prawie kompletne listy uczniów poszczególnych klas oraz podpisy nauczających w nich pedagogów i członków nadzoru szkolnego. To bezcenne źródło dla badaczy ówczesnego systemu szkolnego, ale także dla osób prywatnych, mających szansę na odnalezienie własnoręcznej „parafy” swojego przodka wśród podpisów jego kolegów i koleżanek z klasy.

Począwszy od tomu nr 7 w samym tytule wskazuje się na uczniów i nauczycieli jako autorów podziękowań. Przygotowano specjalne woluminy noszące na okładce tytuł: „To the American Nation from the Schools of Poland” [„Dla narodu amerykańskiego od polskich szkół”]. Również stronicie w tych tomach posiadają specjalną winiętkę: Szkolnictwo polskie w hołdzie narodowi amerykańskiemu na pamiątkę 150-lecia niepodległości Stanów Zjednoczonych.

Organizacyjne podstawy szkolnictwa powszechnego ustalono w odradzającej się Polsce w latach 1919-1922, po czym bez większych zmian przetrwały one do

reformy w 1932 roku. Powszechność nauczania wprowadził *Dekret o obowiązku szkolnym z 7 lutego 1919 roku*, wprowadzający obowiązkową 7-letnią szkołę dla wszystkich dzieci od 7 do 14 roku życia. Dla jej opisu wprowadzono jednolitą nazwę: „szkoła powszechna”, którą w 1922 r. uzupełniono przymiotnikiem „publiczna”.

Publiczna powszechna szkoła miała być bezpłatna, co nakładało na państwo obowiązek zapewnienia dostępu do niej wszystkim dzieciom. Z tego tytułu zobowiązano samorządy gminne do zakładania szkół powszechnych w każdej miejscowości, w której liczba dzieci w wieku od lat 7 do 14 łącznie wynosiła co najmniej 40 w ciągu trzech następujących po sobie lat. Obwody szkolne nie mogły przekraczać 3 km w promieniu. W roku szkolnym 1925/26 trzy czwarte dzieci miało nie więcej niż jeden kilometr do najbliższej szkoły powszechnej.¹ W przypadku braku w danej miejscowości obowiązującej liczby dzieci, miejscowości sąsiadujące ze sobą i położone w tej samej gminie mogły się łączyć i tworzyć rewir szkolny.

Do Konstytucji z dnia 17 marca 1921 roku wpisano gwarancję obowiązkowego dostępu do nauczania na poziomie szkoły powszechnej. W dniu 17 lutego 1922 roku Sejm uchwalił dwie wykonawcze ustawy: o zakładaniu i utrzymaniu publicznych szkół powszechnych oraz ich budowie. W oparciu o nakreślone w ten sposób ramy prawne w latach 1922-1929 miał miejsce szybki rozwój szkolnictwa powszechnego, wyhamowany dopiero w kolejnej dekadzie, w wyniku kryzysu gospodarczego.

Akcja zbierania podpisów trwała od początku kwietnia do końca czerwca 1926 roku, a zatem w końcówce roku szkolnego 1925/26. Funkcjonowało wtedy w Polsce 27 559 szkół powszechnych, w których 70 063 nauczycieli nauczało 3 259 540 uczniów. Dominowały szkoły publiczne – było ich 26 362. Na jednego nauczyciela przypadało ponad 51 uczniów. Wydane w okresie 1918-1932 przepisy prawne ustanawiały jako standard szkołę siedmioklasową, przewidywały jednak przejściowe istnienie szkół powszechnych 6- i 4-oddziałowych. Szkoła mogła realizować program w zakresie 7 oddziałów, jeżeli miała co najmniej trzech nauczycieli.

SCHOOL SZKOŁA	7-klas. szkoła powszechna	TRUSTEE OPIEKUN	Alekszewski Leopold
LOCALITY MIEJSCOWOŚĆ	Wolbórz	PRINCIPAL KIEROWNIK	Krupiński Józef
DISTRICT POWIAT	Piotrkowski	INSPECTOR INSPEKTOR	Jasiński Leon

Siedmioklasowa szkoła powszechna w Wolborzu, T. 63 s. 91.

Niektóre szkoły powszechne liczące siedem poziomów klas posiadały oddzielne pionki żeńskie i męskie, co znajduje odzwierciedlenie w bazie portalu:

¹ Przytoczone w niniejszym tekście dane pochodzą z Rocznika statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. R. 5, 1927, wyd. Główny Urząd Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1927, s. 396 i n. (<http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/docmetadata?id=14606&from=publication>)

SCHOOL SZKOŁA	<i>Powszechna 7-kl żeńska</i>	TRUSTEE ODIEKUN	<i>Bolesław Łottowski</i>
LOCALITY MIEJSCOWOŚĆ	<i>Rawa Ruska</i>	PRINCIPAL KIEROWNIK	<i>Teresa Dąbrowska</i>
DISTRICT POWAT	<i>Rawa Ruska</i>	INSPECTOR INSPEKTOR	<i>Franciszek Gołębowski</i>

Żeńska siedmioklasowa szkoła powszechna w Rawie Ruskiej, T. 70 s. 31.

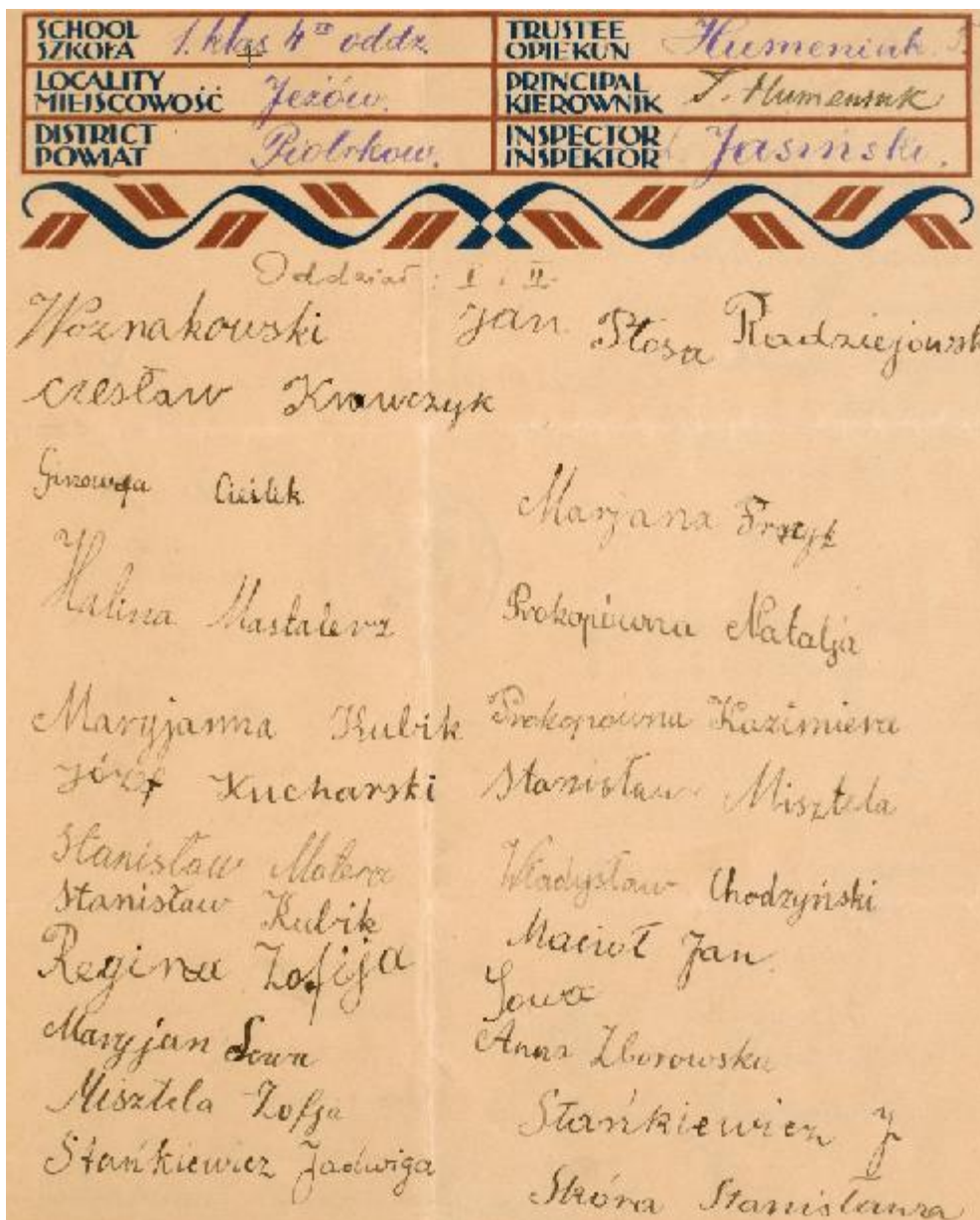
SCHOOL SZKOŁA	<i>Powszechna Męska</i>	TRUSTEE ODIEKUN	<i>Bolesław Łottowski</i>
LOCALITY MIEJSCOWOŚĆ	<i>Rawa Ruska</i>	PRINCIPAL KIEROWNIK	<i>Mikołaj Burtowy</i>
DISTRICT POWAT	<i>Rawa Ruska</i>	INSPECTOR INSPEKTOR	<i>Franciszek Gołębowski</i>

Męska siedmioklasowa szkoła powszechna w Rawie Ruskiej, T. 70 s. 45.

W całym systemie w roku szkolnym 1925/26 najwięcej było szkół jednoklasowych, realizujących program w zakresie czterech klas oraz siedmioklasowych, pełnych. W szkole jednoklasowej uczył jeden nauczyciel. Niewystarczająca w odniesieniu do potrzeb liczba szkół z pełną obsadą nauczycielską i wszystkimi poziomami klas przyczyniała się z pewnością do tego, że mniej więcej połowa uczniów szkół powszechnych opuszczała je już po czterech latach nauki.

Liczba szkół powszechnych publicznych z określoną liczbą nauczycieli w roku szkolnym 1925/26							
	1 nauczyciel	2 nauczycieli	3 nauczycieli	4 nauczycieli	5 nauczycieli	6 nauczycieli	7 i więcej
Odsetek szkół	27,4%	19,8%	9,2%	5,9%	3,8%	3%	30,4%

Szkoła zatrudniająca dwóch nauczycieli była szkołą 5-oddziałową. Nauka w szkołach mniejszych niż 5 oddziałów, odbywała się zwykle w klasach łączonych, zatem dzieci z różnych poziomów klas przerabiające różny materiał pracowały w tych samych pomieszczeniach. Niekiedy oddziały wyższe uczyły się rano, niższe po południu. W interesujących nas materiałach źródłowych można zatem zobaczyć, że często w lokalnych małych szkołach zbierano podpisy dzieci „hurtem”, na wspólnych stronach, bez podziału na klasy.

Jednoklasowa czteroodziałowa szkoła powszechna w Jeżowie, T. 63 s. 19.

Ze względu na wielonarodowościową i wieloreligijną strukturę społeczeństwa II RP w systemie szkół powszechnych znajdowały się szkoły o różnych językach nauczania, obecne także w bazie portalu:

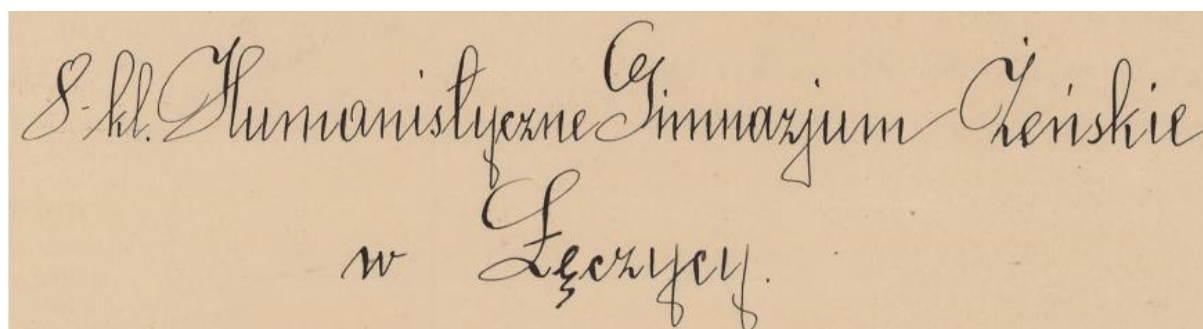
Języki nauczania w szkołach powszechnych w roku szkolnym 1925/26		
Język nauczania	Liczba szkół	Liczba uczniów
Polski	23 227	2 800 183
Polsko-rusiński	1 462	161 619
Polsko-białoruski	7	648
Polsko-niemiecki	3	96
Polsko-litewski	29	1 498
Polski i rusiński	7	1 416
Polski i białoruski	1	114
Polski i niemiecki	217	36 292
Polski i żydowski	1	95
Polski i hebrajski	4	626

Polski i rosyjski	2	205
Polski i litewski	10	1 108
Polski i czeski	1	72
Rusiński	1 279	136 697
Białoruski	3	426
Niemiecki	815	70 022
Żydowski	81	10 971
Hebrajski	110	12 115
Żydowski i hebrajski	8	1 059
Rosyjski	6	625
Litewski	104	3 485
Czeski	10	532
Francuski	2	31

Niemiecka ludowa sześcioklasowa szkoła powszechna w Starym Bielsku, T. 10, s. 99.

Szkoły średnie stanowiły system odrębny od podstawowych. Nauka w gimnazjum trwała 8 lat: 3 lata gimnazjum niższego i 5 lat gimnazjum wyższego. Teoretycznie uczeń po czwartej klasie szkoły podstawowej mógł kontynuować naukę w gimnazjum niższym, warunkiem było jednak zdanie egzaminu wstępnego, który często nie uwzględniał programu nauczania realizowanego w szkole podstawowej. Dlatego przy gimnazjach tworzono tzw. klasy przedwstępne, do których chodzili uczniowie z pominięciem szkoły powszechnej, mające przygotować do egzaminu.

Ośmioklasowe Humanistyczne Gimnazjum Żeńskie w Łęczycy, T. 12 s. 21.

Istniały trzy typy gimnazjów wyższych: humanistyczne, matematyczno-przyrodnicze i klasyczne z greką i łaciną. Gimnazjum wyższe kończyło się egzaminem maturalnym, który był podstawą przyjęcia na studia wyższe (bez egzaminu wstępnego). W roku szkolnym 1925/26 funkcjonowało w Polsce 780 szkół średnich ogólnokształcących, w których nauczało 14 733 nauczycieli. 269 szkół tego typu stanowiły szkoły państwowe,

70 – samorządowe i 441 prywatne. Uczyło się w nich 216 552 uczniów w 7 265 oddziałach.

Państwowe Gimnazjum w Brzesku, T. 12 s.27.

Prywatne Gimnazjum Sanatoryjne im. Ładysława z Gielniowa w Zakopanem, T. 12 s. 49.

Również wśród szkół średnich ogólnokształcących istniał podział na męskie, których było najwięcej (311), żeńskie (246) i koedukacyjne (221).

Gimnazjum Żeńskie Koła Polskiej Macierzy Szkolnej w Płońsku, Tom 12, s. 15.

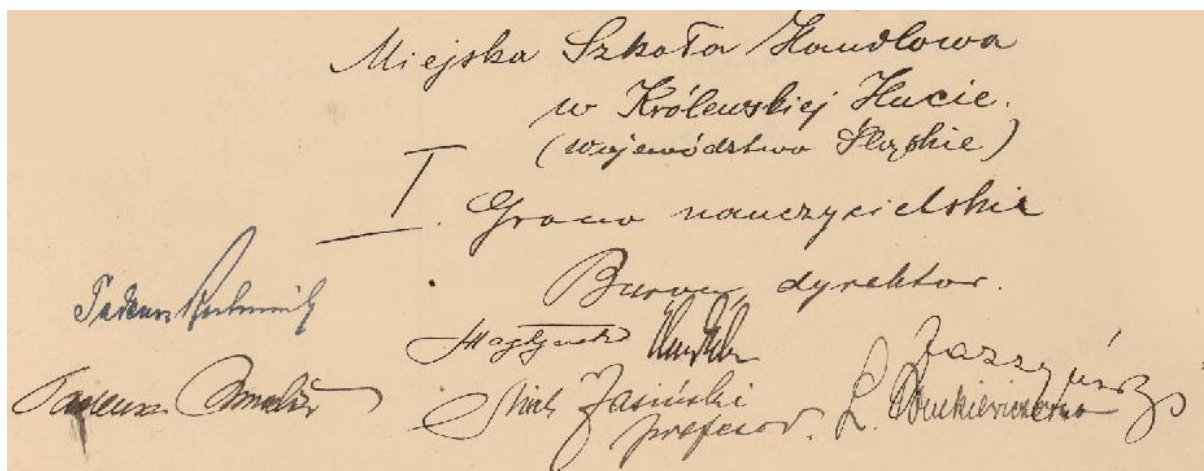
Gimnazjum Męskie Koła Polskiej Macierzy Szkolnej w Płońsku, Tom 12, s. 17.

W gimnazjach niższych (klasy I-III) w roku szkolnym 1925/26 uczyło się 87 822 uczniów w 6168 klasach. W gimnazjach wyższych (klasy IV- VIII) – 122 652 uczniów w 4250 klasach. Dominowały szkoły prywatne. Wiele gimnazjów skupiało młodzież z mniejszości narodowych, językowych i religijnych. W zbiorze znajdują się liczne przykłady podpisów zbieranych w gimnazjach żydowskich, niemieckich, ewangelickich, prawosławnych, z językiem rosyjskim lub hebrajskim.

Język nauczania w gimnazjach w r. szk. 1925/26	
Język nauczania	Liczba szkół
Polski	674
Polski i rusiński	1
Polski i niemiecki	3
Polski i rosyjski	3
Polski i hebrajski	1
Rusiński	20
Białoruski	3
Białoruski i rosyjski	1
Niemiecki	39

Żydowski	5
Hebrajski	13
Rosyjski	11
Litewski	2
Francuski	2

Ponadto, w 1245 szkołach zawodowych uczyło się 114 035 uczniów. Były to głównie szkoły rzemieślnicze i handlowe, gdyż rozmiary i struktura szkolnictwa zawodowego odzwierciedlały kształt i stan ówczesnej polskiej gospodarki. Dominowały szkoły dokształcające przemysłowe, handlowe, gospodarcze dla kobiet i rolnicze. W zbiorze znajdują podpisy uczniów i nauczycieli m.in. z liceów i szkół handlowych, ogrodniczych, rolniczych, ekonomiczno-handlowych, mierniczych, drogowych, rzemieślniczych, przemysłowych, włókienniczych, kołodziejsko-kowalskich czy górniczych.

Miejaska Szkoła Handlowa w Królewskiej Hucie, T.10 s. 37.

W zbiorze znajdują się także liczne podpisy zebrane w seminariach nauczycielskich. Ich system określony został *Dekretem o kształceniu nauczycieli szkół powszechnych w Państwie Polskim* z 7 lutego 1919 r. Nauka w seminarium była bezpłatna, trwała co najmniej pięć lat i zaczynała się od kursu wstępnego. Pierwsze trzy roczne kursy miały charakter ogólnokształcący, dwa ostatnie zwykle zawodowy. Do seminariów przyjmowano dziewczęta i chłopców po pełnej szkole powszechnej, których wiek nie przekroczył 20 lat. Nauka kończyła się pierwszym egzaminem nauczycielskim, którego złożenie uprawniało do objęcia stanowiska tymczasowego nauczyciela w szkołach powszechnych. W interesującym nas roku szkolnym 1925/26 uczęszczało do szkół tego typu łącznie prawie 3 tys. osób.

Państwowe Seminarjum Nauczycielskie w Krzemieńcu, T. 12, s. 59.

W roku szkolnym 1925/26 w szkołach pracowało łącznie 64 513 nauczycieli, wśród których przeważały kobiety, choć nie w takiej proporcji, jak dzisiaj. Mężczyzn w zawodzie było około 28 tysięcy, kobiet – 36 tysięcy.